

CAHLE CU ACVILE BICEFALE ÎN MOLDOVA MEDIEVALĂ (SECOLELE XV–XVII)

DE

RODICA POPOVICI

Cuvinte-cheie: *Cahle, acvile bicefale, secolele XV–XVII*

Keywords: *stove tiles, bicephalous eagle, XV–XVII centuries*

Cercetările arheologice întreprinse în orașe și cetăți, reședințe domnești și boierești, în incintele unor mănăstiri și chiar în așezări rurale din Moldova secolelor XV–XVII au adus și continuă să ofere mărturii de viață și mentalitate medievale. Între acestea, cahlele cu vădite utilități de confort și realizări artistice demne de remarcat ocupă un loc bine definit.

Grație unei lucrări de sinteză, cu pertinente observații și noi interpretări¹, și studiilor mai vechi cu referire la diversele teme și motive decorative întâlnite în mod frecvent sau mai puțin obișnuit pe cahle², repertoriul ornamental apare, în ansamblul său, mai bine conturat. Pătrundem astfel și pe această cale, prin alte vechi imagini, în lumea fascinantă a mentalului medieval.

Din repertoriul bogat și variat al temelor și motivelor decorative se detașează un număr important de elemente heraldice, cărora li s-a acordat o atenție aparte și au rămas, în timp, subiectul unor preocupări constante³. În lucrări speciale s-a evidențiat o gamă largă de elemente heraldice, începând, cum era și firesc, de la stema Moldovei, de stat și dinastică, cu tipurile și variantele sale de tratare, și continuând cu însemnele Corvineștilor, armele unor familii nobiliare sau state europene din secolele XV–XVI⁴. Nu au fost neglijate nici motivele animaliere figurate liber, nu în scut, care prin poziția lor, *rampant* sau *passant*, pot fi considerate adevărate embleme⁵. Ne apar, astfel, mai bine cunoscute cele mai multe din reprezentările heraldice înfățișate pe cahle, cu implicațiile și problemele complexe pe care le ridică, dar și cu întrebările rămase încă fără de răspuns.

Printre elementele heraldice rar întâlnite, mai cu seamă în secolele XV–XVI, reprezentarea acvilei bicefale pe cahlele moldovenești a fost privită cu prudența firească pe care o implică prezența acestui simbol.

¹ P. V. Batariuc, *Cahle din Moldova medievală (Secolele XIV–XVII)*, Suceava, 1999, 314 p.; în continuare se va cita, P. V. Batariuc, *Cahle din Moldova...*

² Eug. Neamțu, *Contribuții la cunoașterea motivelor ceramicii ornamentale medievale românești*, în *SCIVA*, 25, 1974, 2, p. 309–312; R. Popa, M. Mărgineanu – Cârstoiu, *Mărturii de civilizație medievală românească. O casă a domniei și o sobă monumentală de la Suceava din vremea lui Ștefan cel Mare*, București, 1979, 163 p.; L. Bătrîna, A. Bătrîna, *Elemente decorative în ceramica monumentală de la Baia (jud. Suceava)*, în *Aspecte ale civilizației românești în secolele XII–XVII*, Suceava, 1986, p. 62–87.

³ Eug. Neamțu, *Contribuții la cunoașterea stemei dezvoltate a Moldovei în epoca lui Ștefan cel Mare*, în *ArhMold*, VI, 1969, p. 329–334; L. Bătrîna, A. Bătrîna, *Unele considerații cu privire la stema dinastică a Moldovei în vremea lui Ștefan cel Mare*, în *AIIAI*, XXIV, 1987, 1, p. 99–114.

⁴ P. V. Batariuc, *Elemente heraldice pe cahle descoperite în Moldova (secolele XV–XVI)*, în *ArhGen*, II (VII), 1995, 1–2, p. 315–343; *eadem*, *Cahle cu elemente heraldice descoperite la Baia*, în *Herb*, I (VI), 1999, 1–2, p. 87–100.

⁵ P. V. Batariuc, *op. cit.*, în *ArhGen*, II (VII), 1995, 1–2, p. 326–327.

Numărul extrem de redus de imagini care ar putea sau pot fi atribuite acvilei bicefale, realizarea plastică a motivului nu întotdeauna convingătoare au condus la controverse în jurul acestui subiect⁶.

Pentru secolul al XVII-lea, imaginile cu acvile bicefale sunt cu mult mai numeroase, dar încadrate cronologic deseori destul de vag. Ele ni se dezvăluie fragmentar din informații sumare, inserate în lucrări vechi, elaborate în urma unor simple investigații de teren, în rapoarte de săpături arheologice și în studii.

Pe temeiurile amintite, dar nu și singurele, am considerat necesară prezentarea acestui element heraldic întâlnit ca motiv decorativ pe cahlele din Moldova, de la apariția sa și până spre sfârșitul secolului al XVII-lea – începutul celui următor, când îl avem „atestat” ultima dată.

În secolele XV–XVI, imaginile care pot fi puse în legătură cu acest simbol au fost considerate ca reprezentând fie „vulturul bicefal bizantin”, fie „pasărea bicefală”, fie excluse din această categorie din motive aparent bine întemeiate.

Pasărea cu două capete apare în această vreme în două ipostaze distincte: singură, ca reprezentare centrală în câmpul cahleii, sau împreună cu alte elemente de sorginte heraldică, în scene ce se lasă cu greu deciptate.

Cahle cu pasărea cu două capete plasată central se cunosc din puține descoperiri, între care două de pe teritoriul orașului Suceava, de pe actualele străzi Petru Rareș⁷ și Dimitrie Dan⁸. La acestea se adaugă și un mic fragment provenit dintr-o cercetare de teren, întreprinsă cu mulți ani în urmă în împrejurimile Cotnarilor⁹ (fig. 2/1).

Cahlele în discuție sunt de formă patrulateră, cu laturile oscilând în jurul a 25 cm și se încadrează în tipul *VIII B a* din clasificarea cahleurilor moldovene¹⁰. Ele au reprezentat în câmp o pasăre cu corpul asemănător unei inimi, din care pornesc două gâturi lungi, ușor arcuite, terminate cu capete încoronate. Pasărea are aripile desfăcute, membrele puternice terminate cu gheare și coada în evantai. Gâturile, capetele și alte detalii anatomice (ciocurile lungi, aproape drepte) sunt inegale ca dimensiuni și redată asimetric. Corpul este supradimensionat, iar coroanele, cu trei fleuroni, sunt inegale ca mărime (fig. 1/1). Toate aceste elemente par să indice unele dificultăți sau stângăcii în transpunerea plastică a subiectului¹¹.

Primele piese cu această imagine neobișnuită până atunci pe cahlele din Moldova au fost descoperite într-o locuință din perimetrul cartierului meșteșugăresc sucevean, aflat în zona de nord-vest a vechiului oraș. Locuința, cercetată parțial, a fost datată pe baza observațiilor stratigrafice și a materialelor descoperite în prima jumătate și spre mijlocul secolului al XV-lea¹². Dar, unele cahle, cum sunt cele cu Manticora, Sfântul Gheorghe omorând balaurul, cerbul cu eșarfă, cavalerul și jupânița și, mai ales, cu stema dinastică a Moldovei, cahle ce făceau parte din aceeași sobă, au analogii dintre cele mai apropiate în „casa domniei” din fața Cetății de Scaun¹³. Acea casă de reprezentare a domniei pentru care criteriile cronologice de încadrare sunt cu mult mai numeroase și concludente a funcționat în deceniile nouă și zece ale secolului al XV-lea, fapt ce ar pleda pentru datarea pieselor în discuție tot în aceeași vreme¹⁴.

⁶ *Ibidem*; P. V. Batariuc, *Cahle din Moldova...*, p. 116.

⁷ M. D. Matei, E. I. Emandi, *O casă de orășean din secolul al XV-lea de la Suceava*, în *SCIIVA*, 28, 1977, 4, p. 553–557, 570–571, fig. 7/2.

⁸ P. V. Batariuc, M. Andronic, *Descoperiri arheologice la Suceava – Contribuții la cunoașterea topografiei orașului medieval*, în „*Suceava*”, XVII–XVIII–XIX, 1990–1991–1992, p. 48.

⁹ Piesă inedită, provenită din cercetările de teren ale profesorului Neculai Zaharia din anul 1953. După calitatea pasteii, cu nisipul bine cernut, piesa pare să fie ceva mai târzie, probabil de la începutul secolului XVI. Față de cahlele de la Suceava, prezintă deosebiri și în redarea desenului (coroana și ciocurile drepte). Se află în colecția Institutului de Arheologie din Iași.

¹⁰ P. V. Batariuc, *Cahle din Moldova...*, p. 175–176.

¹¹ M. D. Matei, E. I. Emandi, *op. cit.*, p. 570–571, fig. 7/2.

¹² *Ibidem*, p. 557. Între materialele descoperite se află și o monedă, emisiune de la Ștefan al II-lea sau Petru al II-lea, din perioada 1443–1449.

¹³ R. Popa, M. Mărgineanu – Cârstoiu, *op. cit.*, p. 27–29, 46–51, fig. 23–27, 29; P. V. Batariuc, M. Andronic, *op. cit.*, p. 47–48; pentru stema dinastică a Moldovei vezi, Ștefan S. Gorovei, *Stema Moldovei și a voievozilor ei (secolele XIV–XVI)* (1972), în *Herb*, I (VI), 1999, 1–2, p. 13–22; *idem*, *Cu privire la heraldica medievală românească*, în *ArhGen*, II (VII), 1995, 1–2, p. 273–275.

¹⁴ R. Popa, M. Mărgineanu – Cârstoiu, *op. cit.*, p. 27–29.

Autorii descoperirii din str. Petru Rareș au considerat imaginea ca „vultur bicefal bizantin”, subliniind semnificația simbolului și folosirea acestui element de decor mai puțin obișnuit, rezervat doar pentru înfrumusețarea unor ctitorii domnești¹⁵.

Ulterior, în legătură cu această descoperire s-a exprimat și o altă opinie, potrivit căreia imaginea ar reprezenta o „pasăre bicefală” cu capete de cocori, cu o semnificație simbolică greu de definit¹⁶. De asemenea, s-a considerat că lipsa detaliilor anatomice specifice răpitoarelor – ciocul puternic curbat și capetele rediate diferit – conduc la aprecierea că ele aparțin unor specii greu de determinat¹⁷.

Fără îndoială că descompunerea imaginii în elementele esențiale are importanța sa de netăgăduit, dar reconstituirea întregului din care face parte nu este de neglijat. Fiind vorba de o pasăre care nu există în lumea reală, încadrarea riguroasă în una sau alta din specii nu pare cea mai potrivită, cu atât mai mult, cu cât nu este rejeudecat întregul.

Pasărea cu două capete nu apare în Physiolog sau în Bestiarii, ci numai în repertoriul reprezentărilor heraldice. Așa cum sublinia Michel Pastoureau, «L'aigle est le seul animal qui puisse être représenté bicéphale. Les exemples en sont relatives rares au Moyen Âge et mal expliqués. Il semble que l'héraldique ait emprunté ce motifs aux tissus orientaux, eux-mêmes héritiers d'une tradition graphique plus ancienne»¹⁸. Vechi țesături spaniole de mătase de la sfârșitul secolului XII mai păstrează și astăzi imagini de acvile bicefale cu trupul masiv și aripile cu vârful în jos; sub aripi, doi lei cu capetele conturnate completează imaginea¹⁹.

Pentru o vreme anterioară descoperirilor de la Suceava, pasărea cu două capete și cu profilul nu întotdeauna acvilin este redată și în ceramică, pe vase, ieșind astfel din sfera strict heraldică, ca și acestea, dar arătând cu claritate sursa de inspirație și, în același timp, puterea simbolului²⁰. Avem în vedere aici binecunoscuta imagine de pe o farfurie descoperită cu multe decenii în urmă în Crimeea, în care pasărea cu trupul în formă de inimă este tratată liber, bogat ornamentată cu diverse elemente de decor: linii în rețea, spirale etc. (fig. 2/2). Alte apropieri din sfera strict heraldică privind imaginea în ansamblul ei nu fac decât să întărească convingerea că ne aflăm în fața unei reprezentări a acvilei bicefale²¹ (fig. 2/1).

Dacă la vremea descoperirilor de la Suceava imaginea cu acvila bicefală părea insolită, cercetări arheologice ulterioare vor arăta că nu era întâmplătoare, un simplu joc al hazardului determinat de neîndemânarea celui care a modelat-o în lut sau de necunoașterea simbolului ca atare. În acest sens, săpăturile de la „Curțile domnești” din Vaslui aveau să aducă câteva mărturii, unele inedite până acum²², altele cunoscute deja din literatura de specialitate.

Între mărturiile inedite semnalăm câteva fragmente de cahle pe care sunt înfățișate frânturi din imaginea ce va fi existat odinioară: două capete de păsări cu profil acvilin, având ciocurile deschise și limba scoasă (fig. 3/2, 5), părți din cele două gâturi unite în același trup (fig. 3/4) și din aripile deschise, arcuite ușor și îndreptate cu vârful în jos (fig. 3/3, 6, 10–11). Trupul suplu, încins cu o cingătoare din plăcuțe, și aripile sunt acoperite cu un penaj asemănător unor ace de brad sau, poate, imitând o broderie; capetele au legături abia schițate și gâturile împodobite cu elemente decorative (fig. 3/5, 7–9). Toate aceste mici fragmente au fost găsite într-o locuință pe care autorii descoperirilor o datează în timpul domniei lui Ștefan al II-lea, fiul și

¹⁵ M. D. Matei, E. I. Emandi, *op. cit.*, p. 571–574; M. D. Matei, *Civilizație urbană medievală românească. Contribuții*, București, 1989, p. 96–97.

¹⁶ P. V. Batariuc, *op. cit.*, în *ArhGen*, II (VII), 1995, 1–2, p. 327; *eadem*, *Cahle descoperite în locuințe de orășeni la Suceava*, în *Arheologia Medievală*, I, 1996, p. 94, fig. 18/5; *eadem*, *Cahle din Moldova medievală...*, p. 116.

¹⁷ P. V. Batariuc, S. Haimovici, *Elemente animaliere pe cahle descoperite în Moldova medievală*, în *ArhMold*, XXVI, 2003, p. 166.

¹⁸ M. Pastoureau, *Figures de l'héraldique. Découvertes Gallimard*, 1996, p. 58. Asupra originii, semnificației și răspândirii acvilei bicefale în aria de răspândire a civilizației bizantine și postbizantine, vezi T. Teoteoi, *L'aigle impérial en tant que motif littéraire et source d'histoire comparée*, în *Études byzantines et post-byzantines*, IV, Iași, 2001, p. 181–197; M. M. Székely, Ștefan S. Gorovei, *Maria Asanina Paleologhina. O prințesă bizantină pe tronul Moldovei*, Sfânta Mănăstire Putna, 2006, p. 162–166.

¹⁹ R. Pinder Wilson, *Islamic Art. One Hundred Plates in Colour with an Introductory Essay on Islamic Art*, Londra, 1957, pl. 61.

²⁰ A. L. Jacobson, *Srednevekovij Chersones (XII–XIV vv.)*, în *MIA*, 17, 1955, p. 216–217, pl. XXXIV, nr. 142.

²¹ S. Atanasova, *Opit za novo t'lkuvane na izobraženieto nadvuglavija orel ot sarkofaga na car Ivan Alexand'r*, în *IIM – Târnovo*, XII, 1997, p. 194, fig. 4, imagine pe capitulul de marmură din biserica de la Țareveț, împreună cu grifon și monograma țarului Mihail al III-lea Șișman.

²² Informația și desenele le datorez regretatului profesor Alexandru Andronic.

urmașul lui Alexandru cel Bun²³. Din aceeași locuință considerată ca fiind a domniei s-au păstrat și cahle fragmentare cu Sfântul Gheorghe omorând balaurul²⁴, Ghepardul²⁵, ornamente gotice arhitecturale etc.

O bine cunoscută imagine de pe o cahă descoperită tot la „Curțile domnești” din Vaslui ne înfățișează pasărea cu două capete figurată în altă ipostază²⁶. Pe cahla păstrată parțial se desfășoară o scenă extrem de încărcată, în care personajul principal este un cavaler, însoțit de o domniță încoronată (?), sau mai curând de o doamnă cu capul acoperit cu o pălărie, coroana fiind reprezentată în mod obișnuit cu trei fleuroni. Subiectul scenei se derulează într-un peisaj cu pomi și păsări, în care apar soldați de strajă cu halebarde, flamuri cu însemne heraldice și baniere. Acțiunea se petrece însă într-un peisaj simbolic, deasupra celor două personaje principale fiind plasați arbori cu rădăcinile afară, posibilă aluzie la „pomul vieții”. În „peisaj” apar o pasăre cu picioare lungi, cu un inel în cioc, un vultur în colțul stâng al scenei, păsări ce amintesc simboluri heraldice cunoscute. În colțul drept al plăcii, o pasăre cu două capete este redată schematic, cu multă stângăcie²⁷. Pasărea simbolică are ciocurile curbate, corpul alungit văzut din profil și aripile desfăcute (fig.1/2).

Pe o altă placă, într-o scenă identică, aceleași personaje sunt dispuse invers, pasărea cu două capete aflându-se, de data aceasta, în colțul stâng al piesei²⁸. Imaginea este, de fapt, o altă variantă locală a temei.

Cele două cahle au fost găsite într-o groapă de dimensiuni mari, aruncate acolo în urma unor reamenajări întreprinse în interiorul palatului domnesc din vremea lui Ștefan cel Mare²⁹. Reamenajările s-au făcut aici la sfârșitul secolului al XV-lea sau începutul secolului următor, când sobele vechi au fost refăcute. Datarea pieselor și a altor materiale ceramice în această vreme a fost asigurată de o monedă unguerească de argint de la Vladislav al II-lea (1490–1516), care a circulat după 1490. În aceeași groapă, au fost găsite și cahle cu stema dinastică a Moldovei, cu pseudo-tenanți cu fața ovală și părul lung, realizate între 1480–1491, ceea ce ar sugera încadrarea cronologică a cahleurilor în această vreme³⁰. Cu toate acestea, până la o reluare a cercetării întregului material arheologic, considerăm că o încadrare cronologică în prima jumătate a secolului al XVI-lea nu ar putea fi departe de adevăr, dacă avem în vedere maniera de redactare a temei extrem de stilizată, coifurile triunghiulare ale oștenilor și personajului principal, chenarul mult simplificat, care-și arată descendența etc.

Scena a fost considerată ca înfățișând „un alai domnesc, cu cavaleri purtători de flamuri și bandiere și halebardieri de strajă”, unde „este produs și vulturul bicefal”, făcându-se, totodată, analogie la reprezentarea vulturului imperial bizantin de pe acoperământul de mormânt al doamnei Maria de Mangop de la mănăstirea Putna³¹. S-a avansat atunci ideea, doar „ca ipoteză de lucru”, că „imaginea redă alaiul domnesc prilejuit de sosirea în Moldova a Mariei, care venea din Crimeea”³².

Împreună cu cahleurile ce înfățișează „alaiul domnesc”, s-au găsit și altele, cu un cavaler în armură, cu coif și flamură, figurat central. Scena este completată de un grup de capridee și un câine de vânatoare, care definesc caracterul imaginii (fig. 4/1). Și aici se regăsesc elemente heraldice înscrise pe flamura cavalerului și pe o bandieră. Pe baza acestor elemente heraldice și îndeosebi a crucii duble de pe flamura cavalerului (?), care apare în blazonul lui Ștefan cel Mare, autorii descoperirii au considerat scena ca fiind „un alai de vânatoare domnească”³³.

²³ Al. Andronic, R. Popescu, C. Popescu, *Vaslui – reședință domnească și capitală. 550 de ani de la atestarea documentară (1435–1985)*, în *AMM*, VII–VIII, 1985–1986, p. 208, nota 26. În locuința domnească au fost găsite monede anepigrafe de aramă de la Alexandru cel Bun și urmași, precum și cahle cu vultur. Cahleurile cu vultur sunt cele ilustrate în prezentul articol la fig. 2/2–11.

²⁴ Al. Andronic, *Unele probleme referitoare la feudalismul de contact și cultura medievală din Moldova în secolul al XV-lea*, în *MemAntiq*, IX–XI, 1977–1979, p. 284–285, fig. 2.

²⁵ *Ibidem*, p. 284, fig. 1.

²⁶ R. Popescu, *Cahle și plăci decorative descoperite la Curtea domnească din Vaslui*, în *RMMI–MIA*, XLVII, 1978, 2, p. 68–69, fig. 7; Al. Andronic, I. Bauman, M. Istrate, R. Maxim–Alaiba, R. Popescu, *Șantierul arheologic Vaslui. Principalele rezultate ale săpăturilor din anii 1976–1977*, în *AMM*, I, 1979, p. 108, fig. 6/2.

²⁷ P. V. Batariuc, *Cahle din Moldova medievală...*, p. 122, unde se subliniază că pasărea cu două capete este rezultatul unui defect de imprimare, fiind lipsit de temei să fie considerat vultur imperial bizantin.

²⁸ Al. Andronic, R. Popescu, *Vaslui reședință voievodală în secolele XV–XVI*, în *AIIA*, XVII, 1980, p. 595, fig. 6/1.

²⁹ R. Popescu, *op. cit.*, p. 69.

³⁰ P. V. Batariuc, *op. cit.*, în *ArhGen*, II (VII), 1995, 1–2, p. 318–319

³¹ Al. Andronic, R. Popescu, *Curtea domnească de la Vaslui din vremea lui Ștefan cel Mare*, în *Muzeul Național*, VI, 1982, p. 161.

³² *Ibidem*.

³³ R. Popescu, *op. cit.*, p. 65–68, fig. 4–6; Al. Andronic, R. Popescu, *op. cit.*, în *Muzeul Național*, VI, 1982, p. 161.

Cele două scene ilustrate pe cahlele de la Vaslui, ambele înscrise în chenare cu elemente asemănătoare, ne arată că ne aflăm, de fapt, în fața unei narațiuni din care cunoaștem două episoade: unul cu „alaiul domnesc” și cel de-al doilea, cu un vădit caracter cinegetic. Cine va fi fost acest personaj este mai greu de precizat, dar el apare și pe o cahlă descoperită în Secuime și, probabil, nu întâmplător acolo.

Cahla a fost descoperită la Dejuțiu (Décsfalva), jud. Harghita și a fost datată aici în secolul al XVI-lea³⁴. În scena considerată cu subiect cinegetic este înfățișat cavalerul în armură, cu un coif împodobit cu trei fleuroni cruciformi, având pe flamură înscrisă aceeași cruce dublă. În partea de sus a scenei, așa cum bine se remarcă, unele reprezentări ca „soarele în formă de rozetă, luna asemănătoare cu o jumătate de disc, steaua și vulturul cu două capete, par să fie elementele unei steme”³⁵. Acvila bicefală este redată clar pe cahla de la Dejuțiu în colțul stâng al piesei (fig. 4/2).

Dacă în cazul cahlelor de la Vaslui au existat suspiciuni, în parte întemeiate, în legătură cu prezența păsării cu două capete în scena cu „alaiul domnesc”, interpretată ca fiind rezultatul unei imprimări defectuoase a motivului în pasta cahlei, imaginea de la Dejuțiu nu face decât să înlăture îndoiala și să indice, în același timp, și calea de propagare a subiectului. Cahlele cu cavaler de la Vaslui nu sunt de altfel decât imitații inspirate după o imagine comună, cu chenare identice și mici deosebiri între ele în redarea temei³⁶. În cazul exemplarelor cu cavaler și doamnă o serie de detalii par să fi fost copiate după modele diferite. Calea de propagare este, fără îndoială, dinspre Transilvania spre Moldova și în nici un caz invers. Prin urmare, descoperirea de la Dejuțiu ne arată că imaginea în discuție nu poate fi pusă în legătură cu venirea doamnei de la Manogop în Moldova și cu atât mai mult cu nunta lui Ștefan cel Mare cu Maria³⁷.

Reîntorcându-ne la scenele ilustrate pe cahlele de la Vaslui, ele ne dezvăluie crâmpoșe din viața personajelor întruchipate, înfățișate în costumele de epocă și în obiceiurile de la curte, înconjurate de simboluri bine cunoscute lor și mai puțin accesibile nouă. Ele ne relevă o realitate, subliniată în repetate rânduri, aceea că „omul medieval trăia într-o lume populată de semnificații, trimiteri, suprasensuri... „într-o natură care vorbea neîncetat un limbaj heraldic, în care un leu nu era doar un leu, o nucă nu era doar o nucă, un hipogrif era tot atât de real ca un leu pentru că la fel cu acesta era un semn...”³⁸.

Totul era semn și vizibilul nu avea valoare decât prin aceea că el acoperea invizibilul. Oamenii evului mediu nu faceau diferența între animale reale, familiare sau exotice și monștrii imaginari. O singură pasăre – vulturul – putea fi real, sau să devină himeric, atunci când era bicefal. Potrivit credinței creștine important era să meditam la semnificația obiectelor și să nu discutăm autenticitatea³⁹.

Pe aceste temeuri, unele animale redată într-o manieră extrem de stilizată, nu ne mai comunică decât foarte puțin despre morfologia lor externă, care pentru un animal dat și într-o atitudine precisă era întotdeauna aceeași⁴⁰. Sublinierea unei atitudini, ca în cazul cahlelor de la Suceava, și asocierea cu simboluri heraldice de rang apropiat, ca în scena de la Vaslui, erau mai importante decât evidențierea elementelor componente sau a detaliilor. Același lucru se va observa și mai târziu pe cahlele din secolul al XVII-lea, când imaginea în ansamblul ei va explica simbolul, fie că pasărea simbolică este redată cu profil acvilin, fie că nu (fig. 5–9).

Pentru aceeași vreme, pe sobele din spațiul central-european mai apropiat se cunosc extrem de puține imagini cu acvile bicefale, comparativ cu altele. Mai vechi par să fie imaginile de pe o cahlă pragheză, cu o datare incertă în prima jumătate a secolului al XV-lea⁴¹ și din castelul de la Špilberk, de la începutul aceleiași

³⁴ Benkő Elek, Ughy István, *Székelykeresztúri kályhacsempék*, 15–17 Század, București, 1984, p. 55–56, fig. 17; D. Marcu Istrate, *Cahle din Transilvania și Banat de la începuturi până la 1700*, Cluj–Napoca, 2004, p. 211, pl. 46/D:1.

³⁵ Benkő Elek, Ughy István, *op. cit.*, p. 18–19; soarele și luna crai-nou de pe cahla de la Dejuțiu ar putea reprezenta simbolurile secuilor. Pentru aceste simboluri vezi D. Cernovodeanu, *Evoluția armelor Țărilor Române de la apariția lor și până în zilele noastre (sec. XIII–XIX)*, Brăila, 2005, p. 159–160; M. Dogaru, *Aspirația poporului român spre unitate și independență în simbol. Album heraldic*, București, 1981, p. 20–21.

³⁶ D. Marcu Istrate, *Cahle din Transilvania și Banat de la începuturi până la 1770*, Cluj–Napoca, 2004, p. 137, nota 67.

³⁷ Pentru această interpretare vezi M. V. Rădulescu, *Episoade din istoria Moldovei redată pe cahle descoperite la Curtea Domnească de la Vaslui: nunta lui Ștefan cel Mare cu Maria de Mangop*, în *SMIM*, XXIV, 2006, p. 81–100.

³⁸ U. Eco, *Arta și frumosul în estetica medievală*, București, 1999, p. 67.

³⁹ L. Réau, *Iconographie de l'Art Chrétien*, t. I, cap. II, p. 76–78, Paris, 1955.

⁴⁰ R. Delort, *Animalele și istoria lor*, București, 1993, p. 95–96.

⁴¹ J. Richterová, *Středověké kachle*, Praga, 1982, p. 27, fig. 20/2.

secol⁴². Acvilele bicefale sunt figurate central sau în scut și au o tratare plastică apropiată reprezentărilor heraldice – profile acviline, aripi întinse, corp alungit și coadă depliată⁴³. La Špilberk, ele apar împreună cu alte reprezentări heraldice, între care și cele ale ordinului dragonului, fiind legate astfel de numele împăratului Sigismund de Luxemburg. În cea de-a doua jumătate a secolului al XV-lea, reprezentării heraldice îi sunt asociate numeroase elemente decorative: rozete, caractere gotice, flori și păsări, toate redade schematic⁴⁴.

O acvilă bicefală, dispusă în scut, apare sporadic și în Polonia, la Jankowo Dolne, în ultimul sfert al secolului al XV-lea. Despre această imagine se consideră că reprezintă herbul familiei Śrzeniawa⁴⁵.

O imagine aparte este înfățișată, însă, pe două cahle descoperite în palatul de la Buda, datate în anul 1486, după cucerirea Vienei de către regele Matia. Pe ambele cahle este figurat un cavaler în armură, care ține un scut în mâna stângă. Pe scutul cavalerului este redată heraldic acvila bicefală⁴⁶. Despre această imagine s-a afirmat că ea l-ar reprezenta pe Iulius Caesar, ca primul împărat, și nu armele Austriei⁴⁷. În același timp, s-a subliniat că rămâne încă neclar dacă acvila bicefală de pe scutul cavalerului este doar o trimitere simbolică, sau poate fi și o referire la o persoană bine cunoscută, eventual regele Matia⁴⁸. Din același atelier de la Buda și din aceeași vreme provin și cahlele de colț descoperite la Stephansdom din Viena cu acvila bicefală purtând armele Austriei⁴⁹.

Și în zone mai îndepărtate ale Europei, pe teritoriul actual al Elveției, în descoperirile de la Aarberg și Berna, acvila imperială este redată central sau în scut, cu ambele capete încoronate și aripile cu vârful îndreptate în jos, pe frumoase cahle acoperite sau nu cu smalt, datate în a doua jumătate a secolului al XV-lea⁵⁰.

Simpla enumerare a imaginilor cu acvile bicefale din zona amintită evidențiază cu claritate deosebiri dintre acestea și cele de pe cahlele din Moldova. Pe acestea din urmă, pasărea himerică este tratată liber, schematic sau naturalist, păstrând însă, în ansamblu, elemente din redarea heraldică. Aceste elemente apar estompate prin transpunerea motivelor în formă populară, cu imperfecțiunile și stângăciile inerente manierei de prezentare⁵¹.

Ca și în cazul imaginii cu cavaler de la Buda, pentru explicarea căreia au fost emise mai multe ipoteze, și în privința scenelor ilustrate pe cahlele de la Vaslui rămân, în continuare, întrebări fără răspuns.

Cu toate că scenele în discuție sunt doar în parte descifrate, ceea ce ni se dezvăluie cu claritate este că simbolurile heraldice – acvila, acvila bicefală – trec din sfera heraldică în ádecorativ, fără să-și fi pierdut înțelesul, iar asocierea lor într-o anume ordine ne arată cu prisosință acest lucru. Aceeași afirmație se poate face și în legătură cu acvilele bicefale de pe cahlele de la Suceava, fără ca unele din vechile aserțiuni să mai poată fi convingătoare⁵².

⁴² H. Jordánková, I. Loskotová, *Špilberská kachlová kamna jejich stavebnici*, în *Archaeologia historica*, 27/2002, p. 559, fig. 4/5.

⁴³ J. Richterová, *op. cit.*, fig. 20/2; H. Jordánková, I. Loskotová, *op. cit.*, fig. 4/5.

⁴⁴ H. Jordánková, I. Loskotová, *op. cit.*, p. 560, fig. 7/5.

⁴⁵ T. Janiak, *Kaflę gotyckie w zbiorach Museum Początkow Państwa Polskiego w Gnieźnie*, Gniezno, 2003, p. 37, 65, fig. 65.

⁴⁶ Voit Pál, *Hunyadi Mátyás budavári majolikagyártó műhelye*, în *Budapest Régiségei. A budapesti történeti Múzeum Évkönyve*, XVII, 1956, p. 125, fig. 52 și p. 148, cu specificarea că regele Matia nu a adoptat la însemnele sale reale acvila bicefală; Kozák K., *Kétfjú sasos kályhacsempék Magyarországon*, în *Budapest Régiségei*, XX, 1963, p. 166.

⁴⁷ Holl I., *Spätgotische Öfen aus Österreich. Mittelalterliche Ofenkacheln in Ungarn IX*, în *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*, t. LII, 2001, fasc. 4, p. 355, fig. 5 și p. 374, nota 18 despre xilogravura de la Berna din 1460/1480, cu inscripția „Julius der erste Keiser”; pentru semnificațiile acvilei bicefale vezi și Guy de Tervarent, *Attributs et symboles dans l'art profane 1450–1600. Dictionnaire d'un langage perdu*, Geneva, 1958, vol. I, p. 4–6.

⁴⁸ Holl I., *Spätgotische...*, p. 374, nota 19.

⁴⁹ Voit Pál, *op. cit.*, în *Budapest Régiségei*, XVII, 1956, p. 119, fig. 45.

⁵⁰ E. Roth Heege, *Die Funde vom Stadtplatz in Aarberg*, în *Archäologie im Kanton Bern 1. Fundberichtfund Aufsätze*, Berna, 1990, p. 72–74, fig. 73/4; E. Roth, *Thun, Obere Hauptgasse 6/8. Die funde der Rettungsgrabungen von 1989*, în *Archäologie im Kanton Bern*, vol. 4, Berna, 1999, p. 343–345, 366, fig. 22.

⁵¹ Pentru atelierele periferice sau populare care produceau cahle ornamentate cu un decor mult simplificat, amintind de arta populară, vezi P. V. Batariuc, *Ateliere pentru prelucrarea cahlelor în Moldova medievală*, în *SCIVA*, 43, 1992, 2, p. 219–220.

⁵² Vezi comentariul aferent cu privire la posibila apariție a acestui decor în legătură cu titlul de despot acordat de împăratul Ioan Paleologul lui Alexandru cel Bun și afirmația despre îngăduința acordată de domn pentru folosirea simbolului pe cahlele din locuința meșteșugarului sucevean. M. D. Matei, *op. cit.*, p. 96–97; P. V. Batariuc, *Elemente heraldice...*, p. 327.

Timp de aproape un secol și jumătate, simbolul acvilei bicefale nu se mai regăsește pe cahlele din Moldova. Imagini cu acvile bicefale reapar de-abia în timpul domniei lui Vasile Lupu și se vor întâlni, în continuare, până spre sfârșitul secolului al XVII-lea – începutul celui următor, detașându-se numeric și ca realizări artistice descoperirile de la Iași. Aceste descoperiri sunt deseori datate necorespunzător sau încadrate larg în timp, fără nuanțările cronologice atât de necesare.

Între descoperirile bine date pot fi incluse frumoasele imagini de pe cahlele găsite în urma unor săpături de salvare întreprinse la Iași, în apropierea ctitoriei lui Miron vodă Barnovschi, la intersecția străzilor Sf. Lazăr cu Ghica Vodă⁵³. Aici s-au recuperat resturile unor sobe monumentale distruse după un puternic incendiu, așa cum o dovedesc cahlele cu smalțul zgurificat și ceramica din caolin, deformată de foc. Cahlele ar putea să provină de la trei sobe, una din ele decorată cu cahle-tapet, iar celelalte două cu acvile bicefale și lei afrontați care susțin un vas de factură orientală. De la aceste sobe s-au păstrat și cahle fragmentare de coronament, bogat ornamentate și ele cu cruci simple, încadrate de garoafe, semipalmete și frunze de acant. Majoritatea pieselor, cu excepția unui singur exemplar, sunt modelate în tipare de lemn, cu detaliile corect redată, nesmălțuite sau acoperite cu un smalț de foarte bună calitate, toate vădind o realizare remarcabilă.

Câmpul acestor cahle este ocupat în întregime de o pasăre cu aripile întinse, cu penele de plutire în sus. Acvila are gâturile cu legături, trupul înșolzit de pene și coada tratată ornamental în forma unor frunze de stejar. Capetele au ciocurile deschise și limbile afară, în croșet. Pentru a-i sublinia maiestatea, deasupra capetelor a fost redat un postament care susține o cruce centrală, flancată de două mici coroane deschise (fig. 5/1). Cahlele sunt dreptunghiulare, au picior de montare scurt și dimensiuni cuprinse între 20,0 cm x 24,3 cm; ele pot fi incluse în tipul IX D din clasificarea cahlelor⁵⁴.

O singură piesă găsită împreună cu acestea se deosebește nu numai prin calitatea execuției și dimensiuni, cât, mai ales, prin prezentarea plastică a acvilei, mult stilizată. Pasărea are capetele încoronate redată cu stângăcie, aripile cu un penaj abia schițat, coada cu aspect vegetal și membrele, ca și cum ar fi desprinse de trup, cu ghearele nefiresc îndreptate spre interior (fig. 5/2). Realizarea temei este mediocră, dar elementele esențiale sunt bine prinse. Imaginea, în ansamblul ei, degajă un aer naiv, foarte apropiat gustului popular. Cahla era prinsă în corpul sobei fie alături de piesele decorate cu lei afrontați, fiind de dimensiuni apropiate, fie provenea, mai curând, de la o altă instalație de încălzit.

Datarea acestor piese nu comportă nicio dificultate grație numeroaselor monede descoperite, între care amintim emisiuni moldovenești din timpul domniei lui Eustratie Dabija (1661–1665), poloneze și suedeze din anii 1645–1665⁵⁵. Cele mai târzii emisiuni monetare, cu anul baterii 1665, marchează momentul distrugerii construcțiilor cu sobe, dar nu și datarea cahlelor, care este anterioară acestui an, probabil de la sfârșitul domniei lui Vasile Lupu.

Din ceea ce știm până acum, exemplare identice sau asemănătoare cu cele descoperite în apropierea mănăstirii Barnovschi nu au mai fost găsite și în alte zone ale orașului, dar cahle cu acvile bicefale au fost semnalate și pe strada C. Negri, în preajma mănăstirii Sf. Sava⁵⁶. De aici provin mai multe piese pe care pasărea simbolică este înfățișată cu corpul masiv, supradimensionat, cu aripile de plutire cu vârfurile în jos și coada terminată în volute (fig. 6/1–3). Capetele poartă coroane deschise redată diferit, iar coada și gâturile sunt strânse în legături; în gheare ține însemnele puterii, în dreapta spada și în stânga buzduganul (fig. 6/2–3). La unele exemplare, însemnele puterii fiind plasate pe marginea cahlei nu mai apar imprimate în imagine (fig. 6/1). Corpul și aripile sunt acoperite cu un penaj bogat, frumos redat, răsfirat ca bătut de vânt, sugerând oprirea acvilei din zbor. Cahlele păstrate întregi sunt patrulete, cu dimensiuni cuprinse între 15,5 cm × 17,2 cm. De la aceeași sobă provin și cahle de coronament cu doi dragoni cu capetele conturnate, cu o coroană deschisă

⁵³ Cercetări efectuate de un colectiv constituit din prof. Al. Andronic (responsabil), R. Popovici, C. Asăvoaie și C. Iconomu, la sfârșitul anului 1991. Rezultatele cercetărilor au fost comunicate în *Săpături de salvare în vatra istorică a Iașilor*, la *Sesiunea anuală de rapoarte arheologice*, Iași, 15–17 mai 1992.

⁵⁴ P. V. Batariuc, *Cahle din Moldova*..., fig. 1/35.

⁵⁵ R. Popovici, *Șantierul arheologic Mănăstirea Barnovschi (Iași) – 1991: Descoperiri monetare*, în *AIIIX*, XXXII, 1995, p. 525–529. Cele 19 monede descoperite în complexul cu cahle asigură datarea pieselor cu acvile bicefale în perioada menționată.

⁵⁶ Al. Andronic, Eug. Neamțu, St. Cheptea, *Cercetări arheologice pe teritoriul orașului Iași în anii 1961–1967*, în *ArhMold*, IX, 1980, p. 104, 106, 109, fig. 10/1–2; Al. Andronic, *Probleme referitoare la cultura urbană medievală din secolele XV–XVII din Moldova*, în *Carpica*, X, 1978, p. 269, fig. 4.

deasupra și o rozetă în vârful cozilor. Cahlele au fost datate *grossomodo* în secolul al XVII-lea, datorită condițiilor în care au fost găsite, în deranjamente ce au făcut extrem de dificilă investigarea arheologică⁵⁷.

Variante ale acvilei prezentată cu însemnele puterii sunt cunoscute din numeroase puncte, atât de la Curtea Domnească⁵⁸, cât și de pe teritoriul orașului⁵⁹, exemplare identice fiind semnalate și la mănăstirea Dobrovăț⁶⁰. Pe aceste cahle, corpul acvilei este acoperit cu un penaj bogat care, de data aceasta, imită zalele. Întreaga compoziție este completată cu flori (lalele) și sferturi de rozete cu petale dispuse în colțurile piesei (fig. 7/4, 6–7).

Alte imagini, mult stilizate, reduc decorul în zale la simple linii în zigzag care acoperă aripile și gâturile arcuite, iar coroanele și florile sunt doar sugerate (fig. 7/1)⁶¹. O cahă fragmentară descoperită la Ionășeni, com. Trușești, jud. Botoșani, pe locul numit „La Țintirim”, păstrează numai o parte din aripa acvilei decorată cu mici triunghiuri⁶² (fig. 7/2). Un alt fragment descoperit „La Temelii” într-o localitate cu același nume din com. Vârfu Câmpului, același județ, a fost probabil decorat cu un motiv asemănător celui de pe cahlele găsite în apropierea mănăstirii Barnovschi⁶³.

Din vechile investigații de teren și din săpăturile sistematice de la Curtea Domnească provine un grup de cahle pe care pasărea bicefală este redată cu trupul cordiform și coada în evantai. Capetele și o parte din trup sunt despărțite, iar coroana deschisă este dispusă central. Ca elemente decorative sunt folosite liniile în rețea pe gâturi și pe trup, colțurile cahlei fiind ornamentate și ele cu obișnuitele sferturi de rozetă (fig. 8/1–6). Cahlele sunt lucrate dintr-o pastă densă, cu nisipul bine ales, fapt ce confirmă vechea datare. Singurele criterii de datare pentru aceste piese au fost cahlele decorate cu turnuri de cetate găsite împreună⁶⁴. Pe baza cahlelor cu turnuri de cetate de la Târgoviște, dintre care una are data 1656, și de la Hetiur–Sighișoara, cu anul 1714, piesele de la Iași au fost datate larg în secolele XVII–XVIII⁶⁵.

Acvila bicefală apare și într-o frumoasă imagine, deosebită ca prezentare simbolică și plastică, pe cahlele descoperite relativ recent la Căușeni (Republica Moldova), fiind prima semnalare de acest fel din spațiul pruto-nistrean⁶⁶. Aceste cahle au dimensiunile cuprinse între 14,0 cm x 18,5 cm și sunt acoperite cu un smalț verde-oliv. Acvila bicefală este reprezentată cu coroanele deschise pe ambele capete, cu buzduganul în gheara dreaptă și sabia în stânga. Între gâturile lungi și elegant arcuite, o cruce greacă, din care străbat raze, întregește și întărește, în același timp, puterea simbolului. Gâturile, corpul și coada terminată în volute sunt prinse în legături, redată ornamental (fig. 6/5). Dintr-o cahă fragmentară de colț se mai păstrează o parte din coada terminată în volute și sabia cu tăișul ușor curb în gheara stângă (fig. 6/4).

Cahlele au fost descoperite într-o locuință cercetată parțial în apropierea bisericii Adormirea Maicii Domnului, încadrată cronologic între mijlocul și sfârșitul secolului al XVII-lea⁶⁷. Imaginile în discuție au fost puse în legătură cu întemeierea la Dunărea de Jos, după 1540, a Mitropoliei Proilaviei și a influenței pe care a exercitat-o aceasta în regiunile ocupate de otomani și tătari asupra creștinilor de la Dunăre, Nistru și din

⁵⁷ Al. Andronic, Eug. Neamțu, St. Cheptea, op. cit., în *ArhMold*, IX, 1980, p. 104; mulțumesc aici doamnei dr. Ruxandra Alaiba pentru informațiile primite și desenul oferit spre publicare.

⁵⁸ Al. Andronic, Eug. Neamțu, M. Dinu, op. cit., în *ArhMold*, V, 1967, p. 258, fig. 63/1, 3.

⁵⁹ N. N. Pușcașu, V. M. Pușcașu, *Mărturii de civilizație și urbanizare medievală descoperite în vatra istorică a Iașilor*, în *RMM-MIA*, XIV, 1983, 2, p. 53, fig. 38.

⁶⁰ *Ibidem*

⁶¹ Al. Andronic, Eug. Neamțu, *Cercetări arheologice pe teritoriul orașului Iași în anii 1956–1960*, în *ArhMold*, II–III, 1964, p. 421, fig. 10/1.

⁶² N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, *Așezări din Moldova. De la paleolitic până în secolul al XVIII-lea*, București, 1970, p. 249, p. 507, pl. CXXXI/15.

⁶³ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, op. cit., p. 300, 608, pl. CXXXII/1.

⁶⁴ N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, *Cercetări arheologice în orașul Iași și împrejurimi*, în *SCȘ-Iași, Istorie*, VII, 1956, 2, p. 24, fig. 18/2; Al. Andronic, Eug. Neamțu, *Cercetări arheologice pe teritoriul orașului Iași în anii 1956–1960*, în *ArhMold*, II–III, 1964, p. 417, fig. 9/3; N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița, Em. Zaharia, *Așezări ...*, p. 446, pl. LXX/9. O parte din piese se află în colecția Institutului de Arheologie Iași și au putut fi verificate, iar desenele refăcute și reconstituite grafic.

⁶⁵ Al. Andronic, Eug. Neamțu, M. Dinu, op. cit., în *ArhMold*, V, 1967, p. 253, fig. 63/2, 4.

⁶⁶ I. Tentiuc, *Observații privind cahlele din locuința medievală de la Căușeni*, în vol. *Omagiu profesorului Gheorghe Postică*, Chișinău, 2004, p. 244–245, fig. 1/1.

⁶⁷ *Idem*, *Unele observații despre cahlele cu motive heraldice de la Căușeni*, în *Miscellanea Historica et Archaeologica in Honorem Professoris Ionel Căndea*, Brăila, 2009, p. 429.

Ucraina hanului tătăresc⁶⁸. Mitropolitul Proilaviei își avea reședința în mod obișnuit la Brăila, dar temporar putea sta și la Ismail, Reni, Galați sau Căușeni⁶⁹.

Alte reprezentări ale păsării bicefale ne sunt oferite de descoperirile de la Botoșani și Tazlău, ambele apropiate prin aerul naiv ce se degajă din interpretarea subiectului redat în formă populară.

Despre cahlele de la Botoșani nu se cunoaște cu certitudine locul exact al descoperirii, dar se consideră că ele ar putea proveni din apropierea Bisericii Popăuți, întrucât au făcut parte din vechea colecție a Muzeului de Istorie⁷⁰. Cele două fragmente păstrate permit reconstituirea grafică a decorului. Pasărea are pe ambele capete coroane închise, ciocurile scurte fără profil acvilin, penele de plutire cu vârful în sus și membrele terminate cu gheare puternice sprijinite pe cele două rozete plasate la distanțe inegale față de marginea inferioară a cahleii. Un chenar format din trei șiruri de pastile în relief și rozete închide imaginea (fig. 9/2–3). Potrivit caracteristicilor pasteii și dimensiunilor, cahla a fost încadrată larg în secolul al XVII-lea și inclusă în tipul *IX D* din clasificarea cahlelor⁷¹.

Despre cahla de la Tazlău, descoperită cu prilejul unor lucrări de sistematizare în incinta mănăstirii, s-a considerat că are ca reprezentare acvila bicefală. Ea a fost găsită într-o locuință din incinta mănăstirii (L1 din sectorul de nord-est), împreună cu cahle decorate cu motive geometrice, vegetale și asociate și a fost datată în secolul al XVII-lea⁷². Ca dimensiuni are 18,3cm lungime x 15cm lățime. După caracteristicile pasteii, a dimensiunilor și a asocierii cu alte materiale s-ar plasa mai curând spre sfârșitul aceluiași secol și începutul celui următor. Potrivit clasificării cahlelor poate fi inclusă în tipul *IX D*: dreptunghiulare, cu picior de montare scurt și decor în relief⁷³. Capetele păsării au ciocurile deschise și limba afară, trupul disproporționat și aripile cu vârful atingând membrele subțiri, acestea din urmă redată ca două fășii înnodate. Între capete se disting linii oblice în relief, indicând, probabil, locul coroanei. Unele elemente redată în desen, cum sunt cele două inimi, la care se adaugă și altele, ar sugera o necunoaștere a subiectului, ca o copiere fără înțeles a temei schițate (fig. 9/1)⁷⁴. Imaginea nu mai păstrează nimic din măreția acvilei.

O ultimă semnalare ne-a parvenit recent din descoperirile de la Cetatea Nouă a Romanului, din vechile campanii arheologice care au localizat și datat cetatea⁷⁵. Printre fragmentele de cahle cu motive geometrice, vegetale, zoomorfe, cu sirena bicaudată etc, multe din ele datate în secolele XV–XVI, se pot observa două imagini: una cu o pasăre cu trupul acoperit cu pene, având aripile cu vârful în sus, coada în eventai și în volute (fig. 7/5), și o alta, păstrând o parte din coada terminată în frunză de acant (fig. 7/3). Datarea acestora în secolele XV–XVI este, fără îndoială, prea timpurie, iar plasarea lor în secolul următor mai plauzibilă.

Din simpla înșiruire a descoperirilor ni se dezvăluie cu claritate faptul că două au fost etapele în care pe cahlele din Moldova apar imagini cu acvile bicefale.

Primele apariții datează din vremea urmașilor lui Alexandru cel Bun, când încep să fie cunoscute cahlele figurate care se vor generaliza în Moldova în a doua jumătate a secolului al XV-lea, în timpul domniei lui Ștefan cel Mare. Aceste prime apariții, dacă datările sunt absolut corecte, coincid cu vremea când sunt semnalate pentru prima dată astfel de motive decorative pe sobele din spațiul germanofon. Din acest spațiu, din zona Alpilor elvețieni și din sudul Germaniei s-a răspândit soba din cahle, împreună cu un întreg cortegiu de teme și motive decorative, ca: scene inspirate din viața de curte sau din istoria sacră, animale reale sau

⁶⁸ *Ibidem*, p. 438

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ Informație primită de la regretatul profesor Paul Șadurschi. Pentru desene și alte informații mulțumesc domnului Eduard Setnic.

⁷¹ P. V. Batariuc, Ed. Setnic, *Cahle inedite de la Botoșani*, în *Acta Moldaviae Septentrionalis*, IV, 2005, p. 264–265, fig. 2/3–4.

⁷² Șt. Scorțanu, *Mănăstirea Tazlău, jud. Neamț. Date arheologice*, comunicare prezentată la cea de-a XXVI-a sesiune națională de rapoarte privind rezultatele cercetărilor arheologice din anul 1995, Iași, 15–17 mai 1992; Gh. Dumitroaia, *Săpături și cercetări arheologice de suprafață în județul Neamț (1987–1991)*, în *MemAntiq*, XVIII, 1992, p. 295; P. V. Batariuc, El. Ciubotaru, Gh. Dumitroaia, *Expoziția cahle medievale din Moldova – catalog*, Muzeul de istorie Piatra Neamț, 1995, p. 19, 138a.

⁷³ P. V. Batariuc, *Cahle din Moldova....*, p. 183.

⁷⁴ Desenul și alte informații le datorez regretatului coleg de la Muzeul de Istorie din Piatra Neamț, Ștefan Scorțanu.

⁷⁵ V. Ursachi, *Inițierea cercetărilor arheologice sistematice de la Cetatea Nouă a Romanului*, în *Miscellanea Historica et Archaeologica in Honorem Professoris Ionel Căndea*, Brăila, 2009, p. 279–280, pl. 7/1, 10.

fabuloase din Bestiarii, elemente heraldice etc⁷⁶. Printre elementele heraldice, acvila bicefală cea mai celebră era cea din armoariile Sfântului Imperiu Romano-German, definitiv fixat sub domnia împăratului Sigismund, la începutul secolului al XV-lea⁷⁷. Acum e timpul când apar și primele reprezentări pe cahlele din spațiul germanofon și această coincidență nu este nicidecum întâmplătoare. Rămân însă, în continuare, întrebări firești cu referire la calea de răspândire a motivului până în Moldova, mai ales că în spațiul transilvan acvila bicefală ca reprezentare centrală pe cahle își face apariția cu mult mai târziu, la mijlocul secolului al XVI-lea⁷⁸ și, cu atât mai mult, în Țara Românească⁷⁹. Cea mai timpurie cahlă cu acvila bicefală a familiei Cantacuzino din Țara Românească poartă data 1666 și numele meșterului care a cioplit tiparul și a realizat o adevărată operă de artă⁸⁰.

Timp de aproape un secol și jumătate, cahle cu reprezentarea acvilei bicefale nu se mai cunosc în descoperirile din Moldova. Ele reapar în timpul domniei lui Vasile Lupu, mai ales spre sfârșitul acesteia, cahlele descoperite în apropierea mănăstirii Barnovschi, bine datate, fiind o dovadă elocventă. Cele mai numeroase imagini se întâlnesc, însă, spre sfârșitul secolului XVII – începutul celui următor și se fac remarcate prin mai multe variante, ceea ce presupune nu numai o departajare cronologică a lor, ci și o anumită preferință arătată subiectului. Ele se detașează ca un grup compact, care deși primește influențe transilvănene, ca și în cazul cahlelor din Țara Românească, au trăsături distincte, particulare.

Așa cum lesne s-a putut constata, cele mai numeroase cahle împodobite cu acvile bicefale au fost găsite la Iași, în perimetrul Curții Domnești, dar și în case de orașeni, care vor fi aparținut unor boieri sau unor oameni cu o frumoasă stare materială, negustori bogați, meșteșugari etc. Ca și în cazul altor descoperiri de cahle de inspirație heraldică, mai bine cunoscute pentru secolul al XV-lea, se poate presupune că și în această vreme prezența imaginilor cu acvile bicefale de la Curtea Domnească din Iași poate fi explicată prin caracterul aulic al construcțiilor. Ele își au temeiul în herbul Cantacuzinilor moldoveni care „Mândri de descendența lor bizantină au purtat întotdeauna pajura bicefală, întrebuițând-o în sigilii, pe morminte, în pisaniile bisericilor ctitorite de ei și chiar pe unele bijuterii. Ramura moldovenească, prin frații Toma și Iordachi Cantacuzino au format unul din neamurile cele mai îmbelșugate, mai bogate, mai doritoare de putere și mărire”⁸¹.

Nu același lucru se poate afirma despre cahlele descoperite în alte zone ale orașului sau în incintele unor mănăstiri, unde motivele decorative sunt descărcate de mesajul emblematic. Cu toate acestea, ceea ce se poate afirma fără teama de a greși este că simbolurile sunt bine înțelese și acvila bicefală bine cunoscută de moldoveni, atât de familiară⁸², încât a depășit cadrul heraldic propriu-zis decorând și interioare de case, așa cum o dovedesc cahlele descoperite prin cercetări arheologice.

⁷⁶ M. V. Batariuc, *Cahle din Moldova...*, p. 34–36.

⁷⁷ M. Pastoureau, *op. cit.*, p. 58.

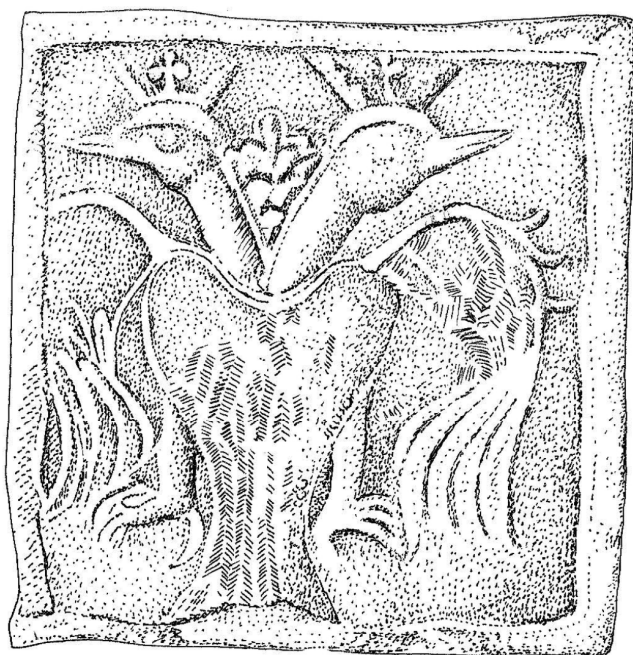
⁷⁸ A. A. Rusu, *Gotic și Renaștere la Vințu de Jos*, Cluj Napoca-Satu Mare, 1998, p. 53, nr. 112.

⁷⁹ B. Slătineanu, *Ceramica feudală românească*, București, 1958, p. 193, nr. 116; *Inscripțiile medievale din România. Orașul București*, vol. I (1395–1800), București, 1965, p. 466.

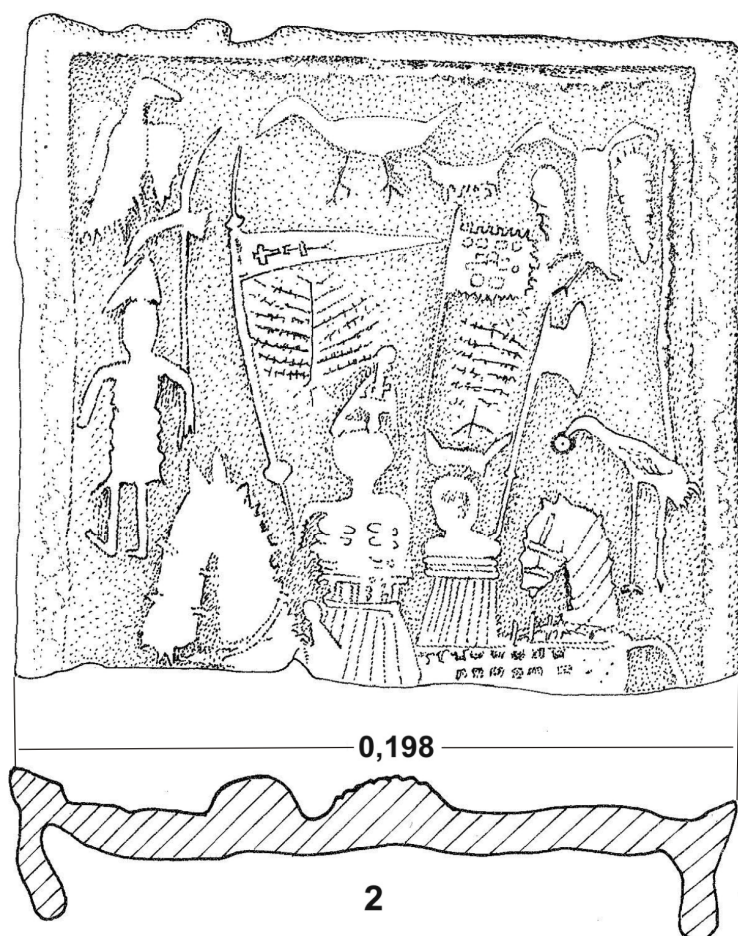
⁸⁰ M. V. Rădulescu, *Cahle cu reprezentări heraldice descoperite la Câmpulung Muscel – „acvila bicefală”*, în *Argessis. Studii și comunicări*, s.istorie, t. X, 2001, p. 123–126

⁸¹ Ștefan S. Gorovei, *Cantacuzinii moldoveni*, în *Magazin Istoric*, XVII, 6(195), iunie 1983, p. 33–34; N. Iorga, *Despre Cantacuzini. Studii istorice bazate în parte pe documentele inedite din arhiva d-lui G. Gr. Cantacuzino*, București, 1902; Petronel Zahariuc, *Observații asupra unor sigilii medievale moldovenești (I)*, în *Arhiva Genealogică*, IV (IX), 1997, 1–2, p. 255–266. Pentru alte detalii cu privire la folosirea acvilei bicefale în impresiuni sigilare, manuscrise, case împodobite cu acest simbol, pietre tombale în biserici și cimitire vezi M. B. Atanasiu, *Patrimoniul heraldic în familia Cantacuzinilor moldoveni*, în *Opțiuni Istoriografice*, VII, 2006, 2, p.98–103.

⁸² D. Nastase, *Roma Constantinopoli Mosca*, în *Atti del I Seminario Internazionale di Studi Storici "Da Roma alla Terza Roma" 21–23 aprile 1981*, p. 363; *idem*, *"Necunoscute" ale izvoarelor istoriei românești*, în *DE POTESTATE. Semne și expresii ale puterii în Evul Mediu românesc*, Iași, 2006, p. 23–24.

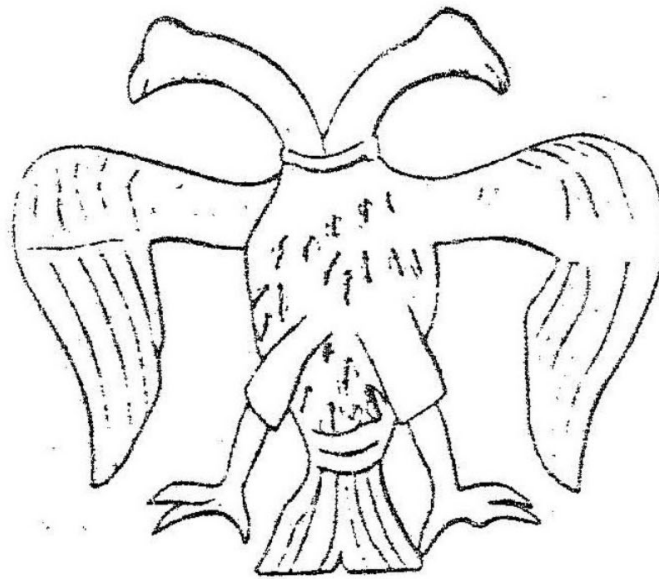

1

2

Fig. 1. Cahle descoperite la Suceava: 1 (după P. V. Batariuc) și Vaslui „Curtile domnești”: 2 (după R. Popescu).

1

2

Fig. 2. Imagini cu acvile bicefale de la Țareveț, Bulgaria: 1 (după S. Atanasova) și din Crimeea: 2 (după A. L. Jacobson).

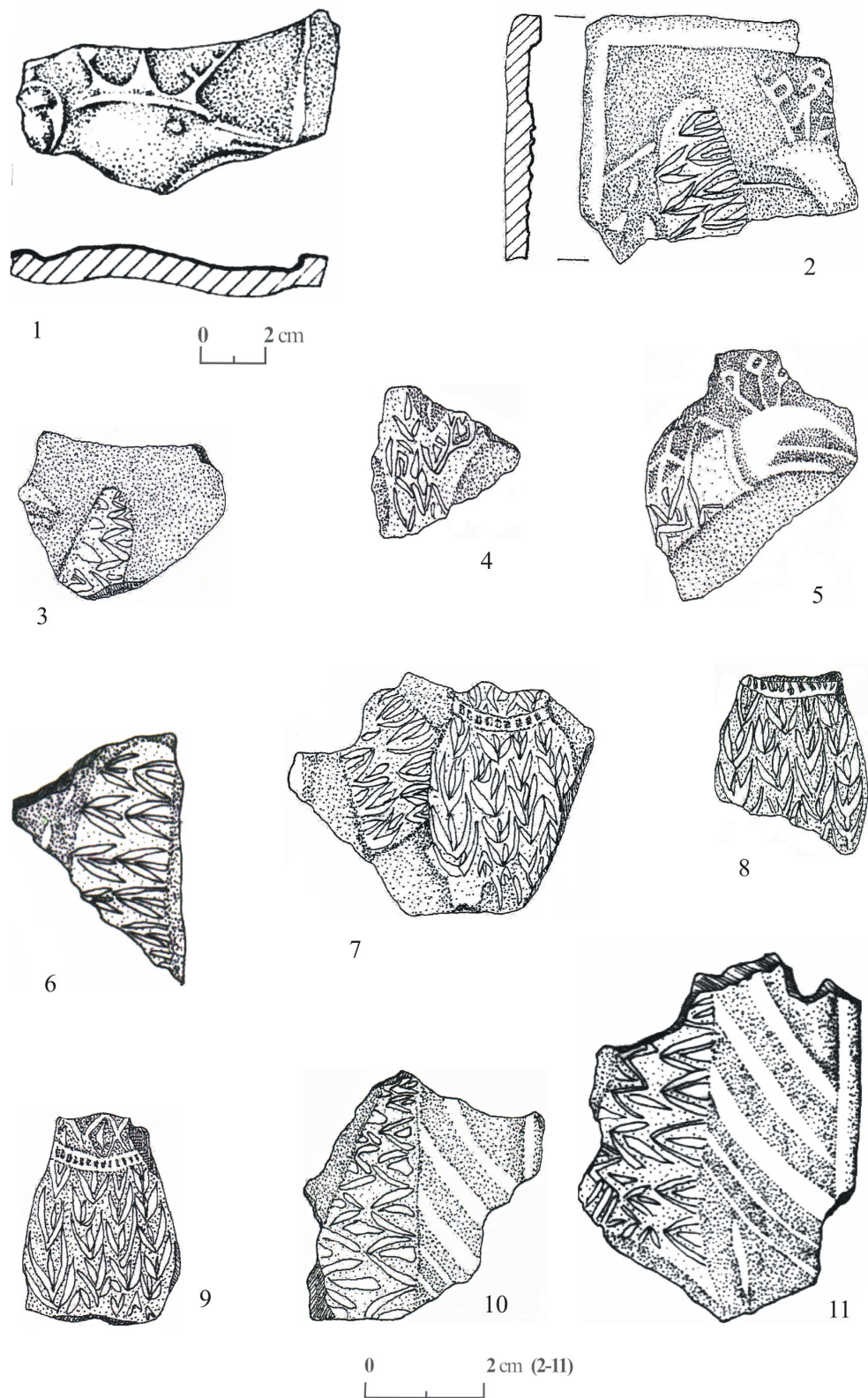

Fig. 3. Cahle descoperite în apropierea Cotnarilor (1) și la Vaslui „Curțile domnești” (2-11)

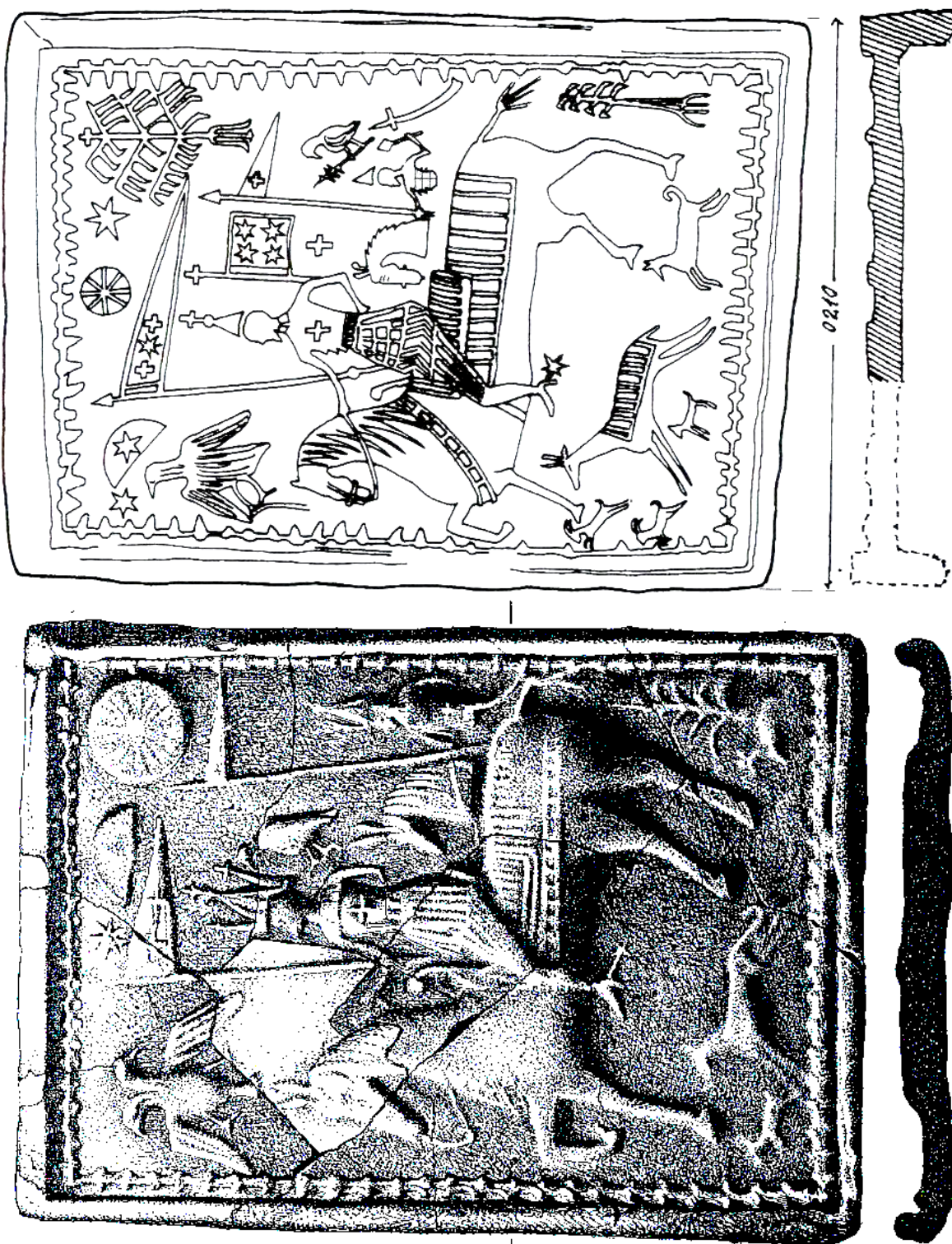

Fig. 4. Căhle descoperite la Vaslui „Curțile domnești”: 1
(după M. V. Rădulescu) și Dejuțiu :2 (după Benkő, E., Ughy, I.).

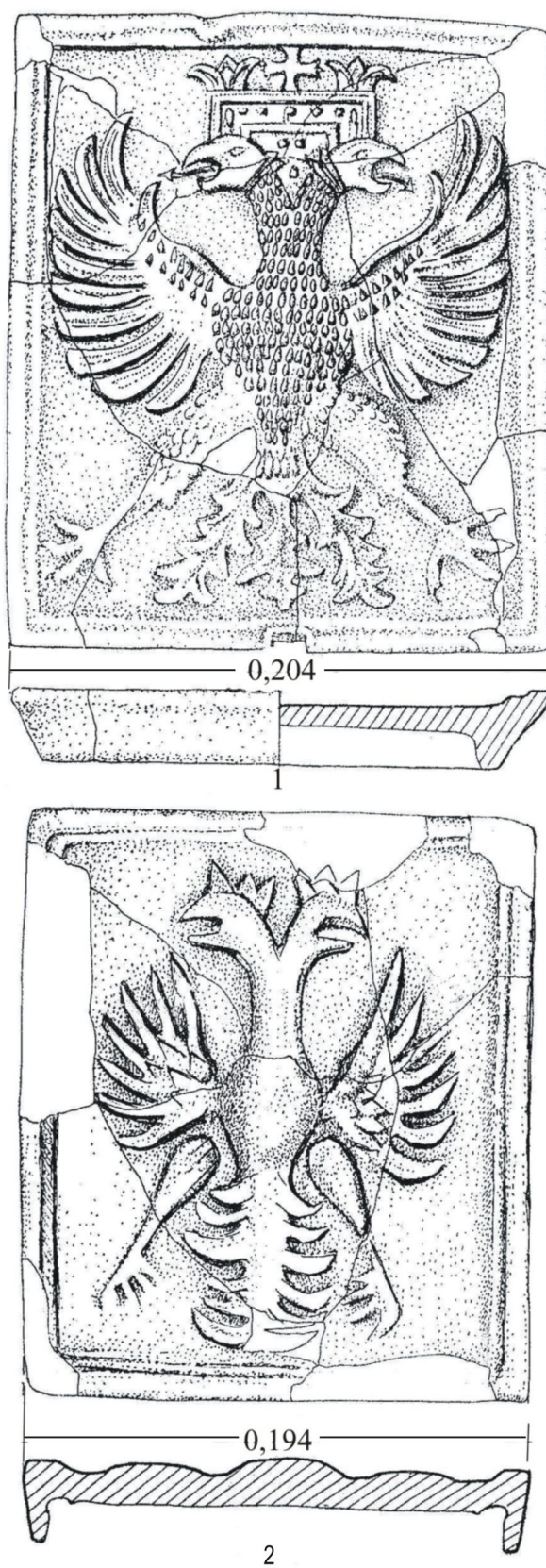

Fig. 5. Cahle descoperite la Iași în apropierea mănăstirii Barnovschi (1-2).

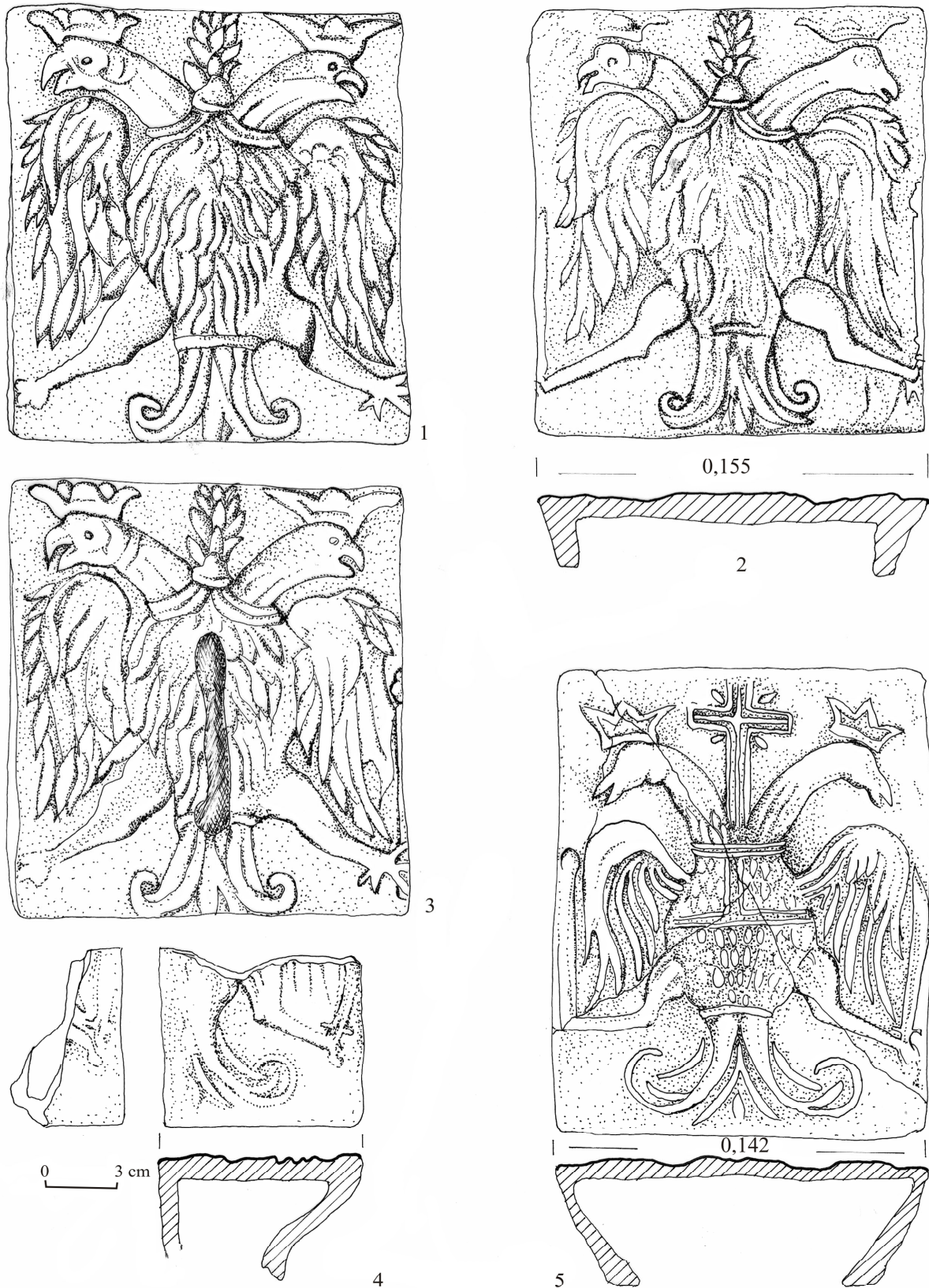

Fig. 6. Cahle descoperite la Iași: 1, 3 (după Al. Andronic), 2 și Căușeni: 4-5 (după I. Tentiuc).

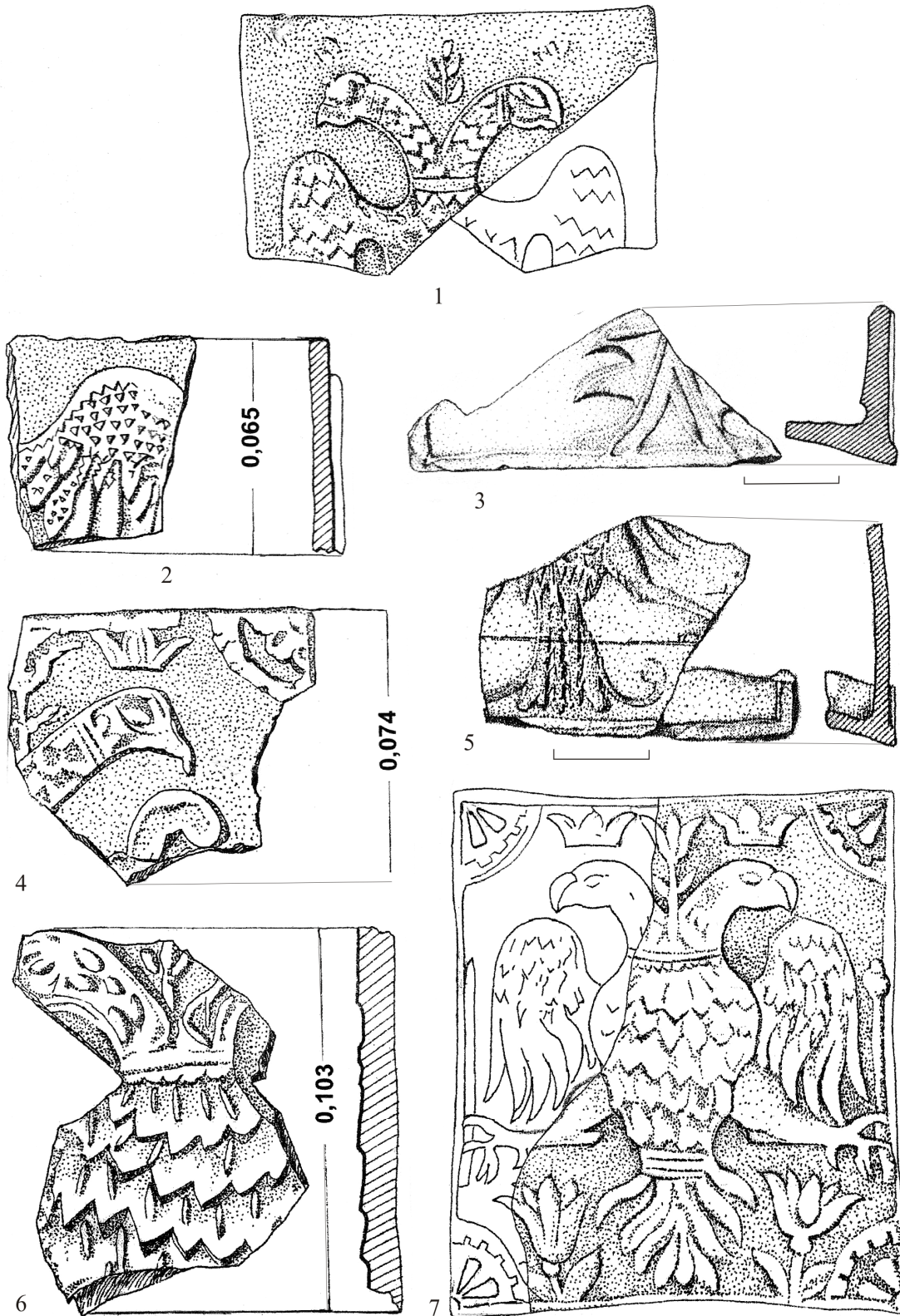

Fig. 7. Cahle descoperite la Iași: 1, 4, 6 (după Al. Andronic, Eug. Neamțu), 7 (reconstituire grafică după N. N. Pușcașu, M. V. Pușcașu), Ionășeni: 2 (după N. Zaharia) și Roman: 3, 5 (după V. Ursachi).

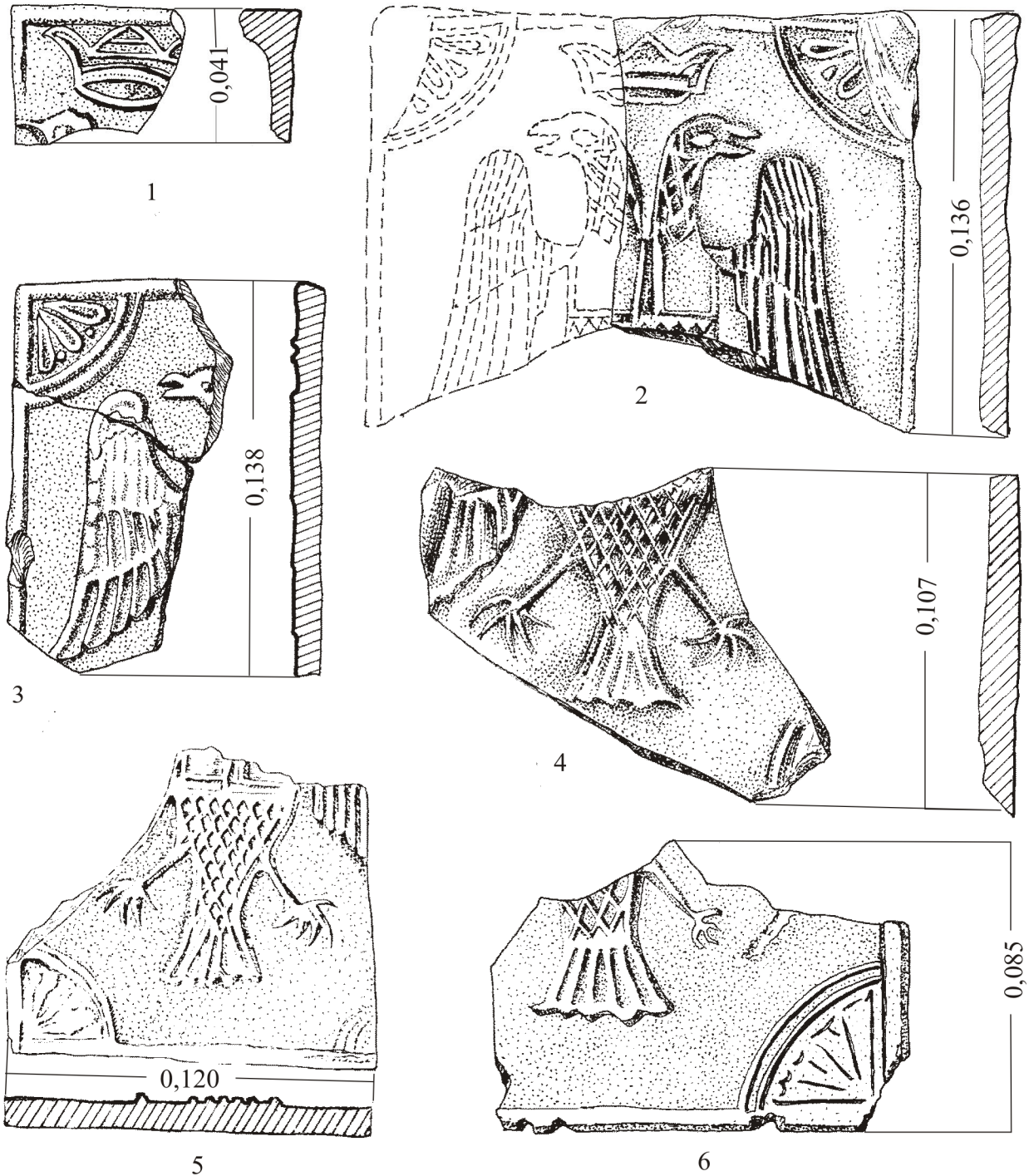

Fig. 8. Cahle descoperite la Iași – Curtea Domnească (1–6).

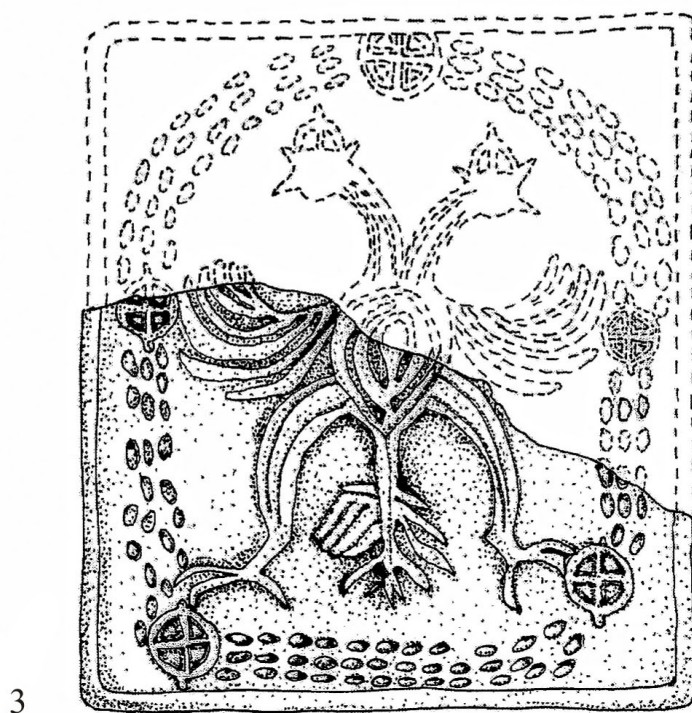
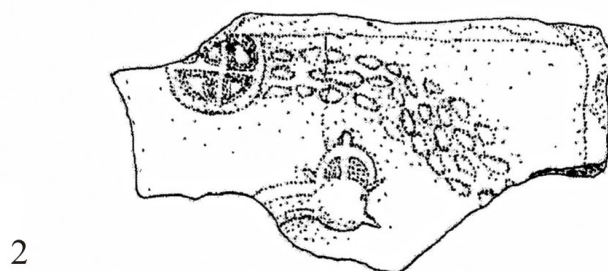
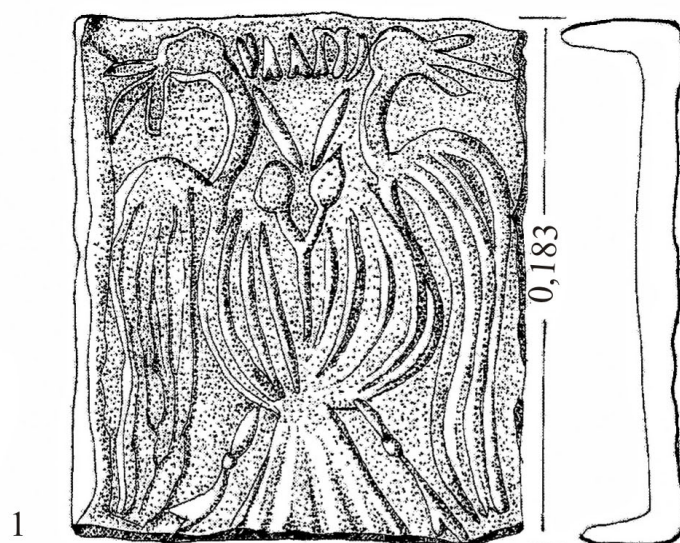

Fig. 9. Cahle descoperite la mănăstirea Tazlău (1) și Botoșani (2-3).

CARREAUX DE POÊLE À AIGLES BICÉPHALES DANS LA MOLDAVIE MÉDIÉVALE (XVe–XVIIe SIÈCLES)

RÉSUMÉ

Du répertoire riche et varié des thèmes et des motifs décoratifs se trouvant sur les carreaux de poêle de la Moldavie médiévale se détache un nombre important d'éléments héraldiques auxquels on a accordé une attention particulière et qui sont restés, dans le temps, au centre de préoccupations constantes.

Parmi les éléments héraldiques qu'on y rencontre plus rarement, surtout aux XVe–XVIe siècles, on a considéré la représentation de l'aigle bicéphale sur les carreaux de poêle moldaves avec la prudence naturelle qu'implique la présence de ce symbole. Le nombre extrêmement réduit d'images qu'on pourrait ou que l'on peut attribuer à l'aigle bicéphale, la réalisation plastique, qui n'est pas toujours convaincante, a suscité des controverses autour de ce sujet.

L'aigle à deux têtes apparaît à cette époque-là en deux hypostases distinctes: seul, comme représentation centrale dans la surface du carreau (fig. 1/1), ou avec d'autres éléments de source héraldique, en scènes qui se laissent difficilement décrypter (fig. 1/2).

Les carreaux de poêle les plus anciens ayant l'image de l'aigle bicéphale sont connus des découvertes de la Cour Princièrè de Vaslui, datés du temps des descendants d'Alexandre le Bon, au milieu du XVe siècle (fig. 2/2–11). D'autres images appartiennent à la fin du XVe, par les découvertes du quartier des artisans de Suceava (fig. 1/1) et à la première moitié du XVIe siècle, par celles de la Cour Princièrè de Vaslui (fig. 1/1).

Durant presque un siècle et demi, on ne rencontre plus de carreaux de poêle à aigle bicéphale dans les découvertes de Moldavie. Ils réapparaissent pendant le règne de Vasile Lupu, surtout à la fin de celui-ci, ceux qu'on a découverts dans la proximité du monastère Barnovschi, bien datés, en témoignent pleinement (fig. 5/1–2).

On rencontre les images les plus nombreuses vers la fin du XVIIe – milieu du siècle suivant et elles se font remarquer par plusieurs variantes, ce qui suppose non seulement un départ chronologique, mais une certaine préférence vis-à-vis du sujet (fig. 6, 7, 9).

On a trouvé des carreaux ornés d'aigles bicéphales tant dans les périmètres de la Cour Princièrè de Iași (Fig. 8/1–6), que dans les habitations de citadins, qui auraient appartenu à des boyards ou à des gens ayant une aisance matérielle – marchands, artisans etc (fig. 6/1–3). Ils n'y manquent, non plus, des milieux monastiques (fig. 6/4–5; 9/1). On a trouvé aussi peu de témoignages dans la Cité Nouvelle de Roman (fig. 7/3, 5).

Ainsi que dans d'autres cas de découvertes de carreaux de poêle d'inspiration héraldique, on peut supposer qu'à cette époque-là aussi la présence des images d'aigles bicéphales de la Cour Princièrè de Iași peut s'expliquer par le caractère aulique des constructions. C'est le blason des Cantacuzènes s'enorgueillissant de leur descendance byzantine qui ont toujours porté l'aigle bicéphale, l'utilisant sur les sceaux, les tombeaux, les inscriptions votives des églises qu'ils ont fait construire et même sur certains bijoux. Il n'en est pas de même pour les découvertes de villes, des monastères de Dobrovăț et de Tazlău ou de la Cité Nouvelle de Roman, où les motifs décoratifs sont exempts de tout message emblématique. L'aigle bicéphale fut si bien connu des Moldaves, si familier, qu'il a dépassé le cadre héraldique proprement dit décorant aussi des intérieurs de maisons, comme en témoignent les carreaux découverts à la suite de recherches archéologiques.

Traduit par N. Hârțan

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. Carreaux de poêle découverts à Suceava: 1 (d'après P. V. Batariuc) et à Vaslui «Curțile domnești»: 2 (d'après R. Popescu).

Fig. 2. Images à aigle bicéphale de Tsarevets, Bulgarie: 1 (d'après S. Atanasova) et de Crimeea: 2 (d'après A. L. Jacobson).

Fig. 3. Carreaux de poêle découverts aux environs de Cotnari (1) et à Vaslui „Curțile domnești” (2–11).

Fig. 4. Carreaux de poêle découverts à Vaslui «Curțile domnești»: 1 (d'après M. V. Rădulescu) et à Dejuțiu: 2 (d'après Benkő, E., Ughy, I).

Fig. 5. Carreaux de poêle découverts dans la proximité environs du monastère Barnovschi (1–2).

Fig. 6. Carreaux de poêle découverts à Iași: 1, 3 (d'après Al. Andronic), 2 et Căușeni: 4–5 (d'après I. Tentiuc).

Fig. 7. Carreaux de poêle découverts à Iași: 1, 4, 6 (d'après Al. Andronic, Eug. Neamțu), 7 (reconstitution graphique d'après N. N. Pușcașu, M. V. Pușcașu), Ionășeni: 2 (d'après N. Zaharia) et à Roman: 3, 5 (d'après V. Ursachi).

Fig. 8. Carreaux de poêle découverts à Iași – Cour Princièrè (1–6).

Fig. 9. Carreaux de poêle découverts au monastère de Tazlău (1) et Botoșani (2–3).